

Sud tizimi va uning turlari

Maqsadbek Shokir o'g'li Sultonov
Berdaq nomidagi Qoraqolpoq davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda mustaqil, ochiq va shaffof sud tizimiga erishish borasida olib borayotgan islohotlar haqida fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Sud, Qonun chiqaruvchi, jinoiy, fuqarolik, ma'muriy sud ishlari, "proletarcha ong", Xalqaro tijorat arbitraj sudi, hakamlar sudi.

Judicial system and its types

Maqsadbek Shokir oglu Sultanov
Karakalpak State University named after Berdakh

Abstract: This article discusses the reforms being carried out in our country to achieve an independent, open and transparent judiciary.

Keywords: Court, Legislature, Criminal, Civil, Administrative Court, "Proletarian Consciousness", International Commercial Arbitration Court, Arbitration Court.

Sud - zimmasiga davlat hokimiyatining bo'g'inlaridan biri - sud hokimiyatini amalga oshirish yuklatilgan organ. Qonun chiqaruvchi (vakillik) va ijro etuvchi organlardan Sud uni shakllantirish, sudyalarga vakolatlar berish tartibi, tegishli ishlarni ko'rib chiqish tartib-taomillarining xususiyatlari, shuningdek qabul qilinuvchi qarorlarning majburiyligi va mas'uliyati, ularning yuridik ahamiyati bilan farq qiladi.

Sud (slavyanacha sud - ish) - odil sudlovni amalga oshiruvchi davlat organi; muayyan davlatning qonunlariga asosan protsessual tartibda jinoiy, fuqarolik, ma'muriy va boshqa toifadagi ishlarni ko'rib chiqadi va hal qiladi. Ayrim shaxslar o'rtasida, ular bilan davlat idoralari, korxonalar, muassasa, tashkilot ma'muriyati, jamoat birlashmalari o'rtasida mulkiy va nomulkiy nizolarni, qonunbuzarliklarga doir ishlarni ko'rib chiqib, fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar, tashkilot huquqlari va qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qiladi. Sud boshqa davlat organlaridan, jamoat birlashmalari va har qanday shaxsdan mustakil va xolisona faoliyat yuritishi, barcha ishlarni faqat qonunga bo'ysunib ko'rib chiqishi va hal etishi lozim. Sudlar odatiy va favqulodda sudlarga bo'linadi. Favqulodda Sudlarni tashkil etish deyarli barcha zamonaviy konstitutsiyalarda man etilgan. Odatiy sudlar umumiy vakolatli va ixtisoslashgan, ya'ni harbiy, xo'jalik (arbitraj, savdo), bojxona, soliq

(moliyaviy), mehnat nizolari bo'yicha va hokozo sudlar bo'lishi mumkin. Sudning alohida turlari konstitutsiyaviy va ma'muriy sudlar hisoblanadi. Ba'zi mamlakatlarda, shuningdek, diniy sudlar (mas, musulmon mamlakatlari - Eron, Pokiston, Sudan va boshqalarda shariat sudlari) va odatiy huquq sudlari (mas, tropik Afrika va Okeaniyadagi bir kancha mamlakatlarda kabila sudlari) ham mavjud. Shuningdek, instansiyalarga ko'ra: birinchi instansiya sudi, apellyasiya, kassatsiya va nazorat sudlari, hududiy darajasi bo'yicha: tuman (shahar), viloyat, okrug va oliy sudlarga bo'linadi.

Sud hozirgi O'zbekiston hududida davlatchilikka xos ko'p asrlik tarixga ega. Sud faoliyatini qadimdan xalq madaniyati, an'analari va ma'naviy negiziga asoslanib, obrue'tiborli, katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan kishilar amalga oshirishgan. Ular chiqargan qarorlar har qanday shubhadan xoli va barcha uchun majburiy hisoblangan. O'zbekistonda qariyb 13 asr davomida shariat qonunlariga amal qilgan qozilik sudi hamda xalq urfodatlari va an'alariga suyanib qaror qabul qilgan biylar sudi mavjud bulgan. O'rta Osiyoni zabt etganidan sung mustamlakachi chor hokimiyati Rossiya qonunlariga amal qiluvchi sudlarni tuzdi. 1917-yil oktabr to'ntarishidan so'ng "xalq" sudlari va tribunallar ta'sis etildi. Ular kommunistik partiya va inqilob manfaatlariga xizmat qildi, qonunga emas, "proletarcha ong"ga suyanardi. Sud o'rmini ko'p hollarda "maxsus kengash", "uchlik komissiya" kabi ma'muriy tuzilmalar egallagandi. Sud adolatga emas, vahshiyona qatag'on, shafqatsiz jazolashga xizmat qildi. Sud batamom partiya va sovet ijroiya organlariga karam edi.

Mustaqilikka erishilgandan so'ng O'zbekistonda huquqiy davlat barpo etishning tarkibiy vazifasi sifatida sudhuquq islohoti o'tkazilmoqda. Sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil ish yuritishi va sud faoliyatining boshqa asosiy prinsiplari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida e'tirof etildi (106-116 moddalar), yangi sud tizimi barpo qilindi, "Sudlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonuni (1993-yil 2 sent., yangi tahriri 2000-yil 14 dek.) va bir qator qonunlar amalga kiritildi. Sud tomonidan chiqarilgan hujjatlar barcha davyaat organlari, jamoat birlashmalari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar, mansabdor shaxslar va fuqarolar uchun majburiy hisoblanadi hamda O'zbekiston Respublikasining butun hududida ijro etilishi shart.

Qonuvda belgilangan hollardan tashqari sudlarda barcha ishlar oshkora yuritiladi (qarang Sudlovning oshkoraligi). Sud ishlari o'zbek tilida, qoraqalpoq tilida va muayyan joydagi ko'pchilik aholi so'zlashadigan tilda olib boriladi. Ayblanuvchi, sudlanuvchi himoyalanih huquqi bilan ta'minlanadi. Sud ishlarini yuritishning har qanday bosqichida malakali yuridik yordam olish huquqi kafolatlanadi. Sudning faoliyati qonun usduvorligini, ijtimoiy adolatni, fuqarolarning tinchligi va totuvligini ta'minlashga qaratilgandir.

“Sud” atamasi sud hokimiyati vakolatlarini amalga oshirish huquqiga ega bo‘lmagan nodavlat tuzilmalarini nomlash uchun ham juda ko‘p qo‘llaniladi (hakamlar sudi, Xalqaro tijorat arbitraj sudi va h.k.).

O‘zbekiston Respublikasida Fuqarolik ishlari bo‘yicha, jinoyat ishlari bo‘yicha, iqtisodiy, ma‘muriy va harbiy sudlar, shuningdek hakamlar sudlari faoliyat ko‘rsatadi.

Sudlar fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning huquqlari hamda manfaatlarini sud yo‘li bilan himoya qiladi.

Barcha fuqarolar, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar buzilgan huquqlari yuzasidan sudga og‘zaki, yozma yoki elektron shaklda murojaat qilinadi.

Sudlarga ikki xil toifadagi murojaatlar qilish mumkin:

birinchisi, bu oddiy xat tarzidagi (muayyan ish bilan bog‘liq bo‘lmagan) murojaatlar, ya‘ni ariza, taklif, shikoyatlar;

ikkinchisi, muayyan nizo yoki ish bilan bog‘liq bo‘lgan murojaatlar, ya‘ni ariza, da‘vo arizasi, iltimosnoma, shikoyatlar.

Birinchi toifadagi murojaatlar O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida”gi Qonunida belgilangan tartibda, ya‘ni sudga kelib tushgan kundan e‘tiboran 15 kun ichida, qo‘shimcha o‘rganish va (yoki) tekshirish, qo‘shimcha hujjatlarni so‘rab olish talab etilganda esa, 1 oygacha bo‘lgan muddatda ko‘rib chiqilishi lozim. Agar ariza va shikoyatlarni ko‘rib chiqish muddati uzaytirilganda bu haqda murojaat etuvchiga xabar qilinadi.

Ikkinchi toifadagi murojaatlar tegishli fuqarolik ishlari bo‘yicha sudlarda O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik protsessual kodeksida, jinoyat ishlari bo‘yicha sudlarda Jinoyat-protsessual kodeksida, iqtisodiy sudlarda Iqtisodiy protsessual kodeksida, ma‘muriy sudlarda Ma‘muriy sud ishlarini yuritish va Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodekslarida belgilangan tartibda ko‘rib chiqiladi.

Sudning vazifalari - O‘zbekiston Respublikasida sud O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va boshqa qonunlarida, inson huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro hujjatlarda e‘lon qilingan fuqarolarning huquq va erkinliklarini, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning huquqlari hamda qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlarini sud yo‘li bilan himoya qilishga da‘vat etilgan. Sudning faoliyati qonun ustuvorligini, ijtimoiy adolatni, fuqarolar tinchligi va totuvligini ta‘minlashga qaratilgan.

Sud hokimiyatining mustaqilligi kafolatlari

• O‘zbekiston Respublikasida sud hokimiyati qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlardan, siyosiy partiyalardan, boshqa jamoat birlashmalaridan mustaqil holda ish yuritadi.

• Sudyalarning mustaqildirlar, faqat qonunga bo‘ysunadilar. Sudyalarning odil sudlovni amalga oshirish borasidagi faoliyatiga biron-bir tarzda aralashishga yo‘l qo‘yilmaydi va bunday aralashish qonunga muvofiq javobgarlikka sabab bo‘ladi.

- Sudyalarning daxlsizligi qonun bilan kafolatlanadi.
- Sudyalar senator, davlat hokimiyati vakillik organlarining deputati bo'lishi mumkin emas.
- Sudyalar siyosiy partiyalarning a'zosi bo'lishi, siyosiy harakatlarda ishtirok etishi, shuningdek ilmiy va pedagogik faoliyatdan tashqari haq to'lanadigan boshqa biron-bir faoliyat turlari bilan shug'ullanishi mumkin emas.
- Sudya vakolat muddati tugagunga qadar sudbyalik vazifasidan qonunda ko'rsatilgan asoslar bo'lgandagina ozod etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Odilqoriev H. Konstitutsiya va fuqarolik jamiyati – Toshkent: Sharq, 2002. – 320 b
2. Mamatov X.T. Huquqiy madaniyat va O'zbekistonda fuqarolik jamiyatining shakllanish muammolari: Avtoref.dis. ... yurid.fan nom.. – Toshkent, 2011. – 41 b
3. V.R.Topildiev. Fuqarolik huquqi (O'quv qo'llanma). – T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi, 2011. – 624 b
4. Islomov Z.M. O'zbekiston modernizatsiyalash va demokratik taraqqiyot sari. – Toshkent: O'zbekiston, 2005. – 264 b
5. Jo'raev S. Fuqarolik jamiyati: nazariya va amaliyot /Ilmiy-tahliliy maqolalar to'plami/.-T.:Toshkent Davlat sharqshunoslik instituti nashr., 2013.
6. Nazarov Sh.N. O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini shakllantirishda Konstitutsiyaning roli (nazariy va huquqiy masalalari) Yu.f.n. ilmiy daraja olish uchun diss. – Toshkent. – 135 b